'het edelhert'

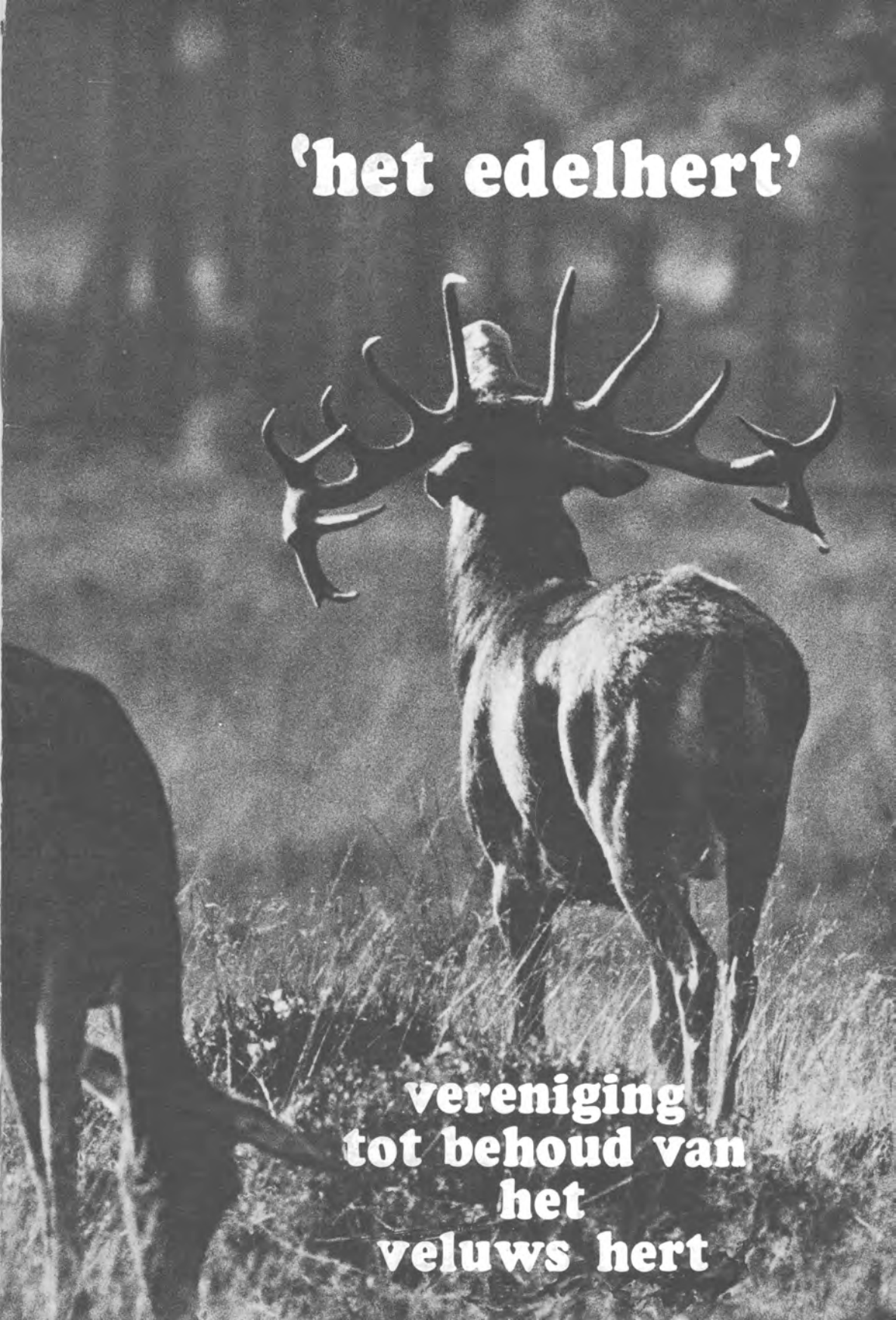

vereniging tot behoud van het veluws hert

„HET EDELHERT"

orgaan van de
Vereniging tot behoud van het Veluws Hert

Secretaresse:

Mevr. C. M. M. Nefkens-Hogenboom
"Maartenshof" , Hoevelakenseweg 90, Terschuur, Tel. 03426-666
[illegible]

Contributie:	fl. 15,— per jaar
Donatie:	fl. 7,50 per jaar
Idem voor het leven	fl. 250,—
Giro van de vereniging	1187408
	t.n.v. de penningmeester, Hoenderloo

Redactie:

M. R. van den Brink
Ir. C. H. J. Maliepaard
A. Pols

Illustraties:

J. R. J. Planta

Correspondentie voor de redactie te zenden aan
M. R. van den Brink, Kluizeweg 280, Arnhem

Omslagfoto: F. F. Hazelhoff

Druk en layout: Drukkerij Meijer/Velp

VERSCHOLEN KLEINOOD IN ZOMERMAAND

Voor de jeugd van onze grote viervoeters zijn de pinksterdagen met voor- en natijd funest en ook het oude wild — vooral de vrouwelijke dieren — kan zijn plezier wel op, want het wordt slag op slag opgestoten door het publiek, nagezet door onberedeneerde jeugd en achtervolgd door lieden met camera's, die voor de moeilijke wildfotografie zelden toereikend mogen heten. In de meeste gevallen weet de plaatjesjager, die zulk een apparatuur bedient, weinig of niets van levenswijs en gewoonten van zijn onderwerp af en beschikt niet over de routine, die voor dit moeilijke fotowerk beding en voorwaarde is. Onvermijdelijk voert dit tot mislukkingen, zo niet tot ongelukken en verlies van kostbare levens.

Verslepen van jong wild is uit den boze

Ik heb veel met echte wildfotografen te doen gehad en vergezelde hen op menige tocht; zij waren allround, beschikten over een bewonderenswaardig vakmanschap, bezaten het ware feu sacré en hanteerden speciale camera's met de beste optiek, terwijl zij tenslotte als weidelijke leden van het groene gilde volkomen op de hoogte waren van alle hebbelijkheden hunner objecten. Niettemin kwamen er relatief weinig onberispelijke afdrukken in het album, want zij stellen hun eisen zeer hoog.

Hertekalf, zich drukkend

Wilt ge het werk van de vakman en artisan zien, dan kan ik u het prachtige werk van J. Roedle „Wunder Wildbahn" met zijn tachtig uitgezocht schone dierenopnamen aanraden, produkten van schier eindeloos geduld; het zijn waarlijk kabinetstukken van hert, ree, wildzwijn, vos, das, marter, visarend, kor- en auerhaan, e.v.a., welke slechts aan een meester der camera en een prima kenner van het wild gelukken. Hij fotografeert in dit genre al langer dan veertig jaar, maar door de vele amateurs en andere dierenvervolgers begint bij hem de aardigheid op de oude dag te tanen. Verbitterd schrijft hij bijv. over de gruwzame verstoring der bronst van het edelwild:

„Der Wald war bei Tag und bei Nacht voller Menschen, und alle wollten die Hirsche sehen und hören, Rücksichtslos trieben sie sich überall herum. Sie glaubten durch ihr Draufgängertum Wild zu Gesicht zu bekommen; mag dies einmal der Fall gewesen sein. Die Wirkung war aber so, dass die Wildrudel sich nicht einmal in der Nacht aus den Dickungen getrauten, weil sie überall und zu jeder Zeit mit Menschen zusammentrafen. So geht es nicht. Mit Wild lässt sich kein Volksfest veranstalten. Es had ja keinen Sinn, wenn sich zwanzig Personen an den Rand einer Waldwiese setzen und warten: So, jetzt sind wir da, jetzt können die Hirsche kommen."

Zulk een houding klemt nog veel meer op zon- en feestdagen ten tijde dat reegeiten hoogdrachtig zijn of reeds kalveren te verzorgen hebben. Meermalen is het gebeurd, dat 't moederdier bij het ter wereld brengen van haar jong, door publiek, dat tot in schuil- en dekkingsbos doordringt, werd opgejaagd, het kalfje verwierp en daarbij ook zelf het leven liet. Het is vanouds geweten dat zowel haar- als veerwild in de z.g. „voedende tijd" volkomen met rust moet worden gelaten. Zo noemde men vroeger de gesloten jachtperiode „beginnende S. Jacob tot Lichtmisse toe", dus van 25 juli tot 2 febr. Tegenwoordig achten we eerstgenoemde datum veel te laat en zouden hem liever drie maanden eerder laten vallen. In de middeleeuwen vond men die periode de zet- of werptijd van het haarwild en „de Tydt, dattet vlieghende Wildt heure eyeren legghen" doch dit is averechts bekeken en natuurhistorisch zeer aanvechtbaar. Reekalveren toch zien omstreeks de tweede helft van mei het levenslicht en de hertebabies doorgaans tegen begin zomermaand.

Doch die data bedoelen geen axioma's en in een vroeg voorjaar vinden heel wat vroegere geboorten plaats. Ingewijden spreken van bokkalf, rikke- of geitkalf, smalree; voorts hertkalf, dier-, hinde- of wildkalf. Met het eerste woord wordt het mannelijke dier aangeduid en de andere slaan op die van het vrouwelijke geslacht. Sentimentele teen-agers mogen zich aan Bambi houden.

In alle gevallen betekenen zij verrukkelijke kleinodiën van het bos — ik bedoel de jonkheid der viervoeters. Alle jeugd spreidt een uitermate bekoring ten toon, dat is waar, doch een nog hulpeloos kleintje van de ree schenkt wel het summum van innemende lieftalligheid, van charmante sierlijkheid, van keurzame soepele bouw. Wie er een vindt, wordt er door bewogen en het valt te begrijpen, dat men er moeilijk

van scheiden kan, het gaat strelen en op een mooi plekje in de zon legt, om er een kiekje van te maken. Anderen gaan onder een boom zitten wachten, tot de moeder het komt zogen en sommigen hebben ten slotte deernis met het jonge dier, dat stil en verlaten in het eenzame bos ligt, want zij menen, dat het door zijn verzorgster zou zijn verstoten, wijl deze zich in geen wegen of velden laat zien. Ze menen, dat het beestje al helemaal verzwakt is, omdat het niet op de trillende lopertjes kan staan en in hun goedertierenheid nemen zij het op om het naar de jachtopzichter te brengen, opdat deze het verder kan opfokken, als er nog redden aan is. Ach, hun compassie is welgemeend; deze verweesde boreling moet naar hun opvatting worden geholpen. Inderdaad is het alles zeer goedhartig en ik heb altoos een beetje met zulke zielen te doen.

Anderzijds dient men langzamerhand toch ook te weten, dat de aanwezigheid van zo'n kalfje, zelfs in de diepste verlatenheid, de gewoonste zaak van de wereld is; de moeder onthoudt precies, waar het zich bevindt en ge dient zulk een zaak het beste, door u zo snel mogelijk te verwijderen en uw vermeende vondeling vooral niet te verplaatsen. De wildschut komt in moeilijkheden en zal reeds blij wezen, wanneer men hem precies kan zeggen wáár de ontdekking werd gedaan. Verliep er dan niet teveel tijd, dan zal bij terugbrengen de natuurlijke verpleegster haar nazaat nog wel aantreffen en is er geen kou aan de lucht. Heeft de vinder zich evenwel niet nauwkeurig georiënteerd, dan wordt het in 't jachtopzichtershuis een baby-sit zonder eind, want het oppassen en voeden vraagt bijzonder veel toewijding, zorgvuldigheid en kennis, zowel overdag als 's nachts. Er kan niet genoeg op worden gewezen, dat het verslepen van jong wild als hoogst bedenkelijk moet worden be-

Hinde - spitser - kalfje

schouwd en ik heb er tot vervelens toe op gewezen. Voor menigeen schijnt het aan dovemansoren gepredikt en daarom moet het nog maar weer eens gezegd. Het blijft, hoe verbijsterend gering de kennis der levende natuur ondanks alle geschrijf en voorlichting is. Een mevrouw meende, dat het door haar aangetroffen wildkalf in een hol behoorde, hetwelk zich toevallig in de buurt ervan bevond. Zij dacht nl. dat deze dieren ondergronds worden geboren! Men hoort vaak ontstellende misvattingen. Daarover behoeven we ons echter het hoofd niet te breken, indien men er slechts van doordrongen is, dat bij het aantreffen van enigerlei kroost of spruit steeds „hands off" geldt en dat men er in 't algemeen verkeerd aan doet in bos en veld onrust te brengen door drukte, opstoten en achtervolging, vooral gedurende de voedende tijd en op zon- of feestdagen met hun toch al grote misbaar en tumult. Staat het wild herhaaldelijk bloot aan opjaging en wordt het van de ene naar de andere hoek van het terrein gedreven, dan bereikt men — om nogeens vriend Roedle te citeren — „dass das Wild unstet, überscheu und schliesslich zum Nachttier wird oder es zieht davon und lässt sich nicht mehr sehen." Verrassend snel weet het gelukkig de plaatsen in het revier te vinden, waar het publiek geen toegang heeft en de schuts voortdurend op de loer liggen, om dit verbod te handhaven. „Och," zei de dominee uit het Sticht, die in ons dorp de pinksterdienst had geleid, „wij kwamen langs de buitenkant van het reservaat en zagen gewoon van de openbare weg, overal roedels en groepen wild, die we allerwege zonder resultaat hadden gezocht." Ja, zo gaat dat op drukke dagen, doch een dier, dat ver van zo'n rustig gehouden gedeelte door moederzorgen gehandicapt wordt, kan de remise met haar stuntelig kalfje niet bereiken en wordt de dupe.

A. B. Wigman

DE SPIJSVERTERING BIJ HERTEN

2 EDELHERTEN, DAMHERTEN EN REEËN

In het vorige nummer van „Het Edelhert" hebben wij gezien dat de mikroörganismen in de pens van herkauwers een aantal eenvoudige zuren vormen als eindprodukten van de afbraak van het voeder, dat door het gastdier is opgenomen. Deze **vluchtige vetzuren,** zoals zij worden genoemd omdat zij vluchtig zijn in stoom, zijn voor mikroörganismen van geen enkele waarde; daarvoor zijn het ook met recht eindprodukten. Voor de herkauwer zijn zij echter van grote betekenis,

Damhert

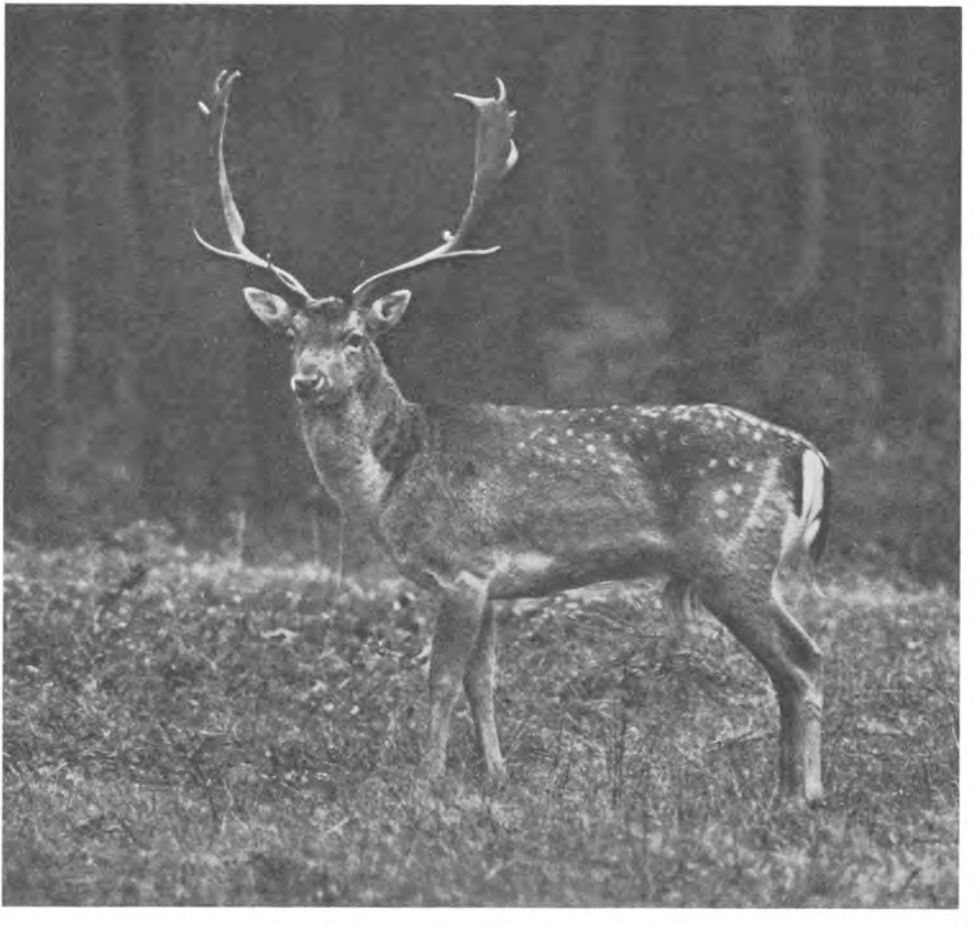

want hij kan ze als brandstof of als bouwstenen gebruiken voor vele vitale processen. De vluchtige vetzuren (VVZ) waar het hier om gaat: azijnzuur, propionzuur en boterzuur worden dus enerzijds voortdurend gevormd door bacteriën en protozoën, aan de andere kant worden zij steeds geabsorbeerd door de penswand en door de wand van de overige voormagen. Wanneer nu het voeder van de herkauwer van goede kwaliteit is, dan wordt er per tijdseenheid veel van deze VVZ gevormd in de voormagen. Hoe beter de kwaliteit van het voeder, des te hoger is het gehalte aan goed oplosbare koolhydraten en eiwitten, die door de microörganismen snel kunnen worden gefermenteerd. Een snelle vorming van VVZ zal zich uiten in verhoogde gehalten aan VVZ in de pensinhoud met dergelijke voeders. Daarom wordt de bepaling van VVZ in pensinhoud vaak gebruikt als indirecte maatstaf voor de kwaliteit van voeders voor herkauwers. Natuurlijk is dit een indirecte maatstaf, want net zo min als men aan de diepte van een rivier meteen kan aflezen hoeveel water er per dag door stroomt, kan men aan de concentratie van VVZ in de pens aflezen hoeveel er per dag wordt gevormd.
Toch blijkt er een duidelijke correlatie te bestaan tussen de verschillende factoren en in het algemeen geldt: hoe beter de verteerbaarheid van het voeder, des te hoger is de concentratie van VVZ in de pens. In Tabel 1 wordt dit door een voorbeeld geïllustreerd. Zes melkgevende koeien die per dag met 10 kg hooi en 1 kg krachtvoeder (veekoeken met zetmeel, zaden, e.a. goed verteerbare ingrediënten) werden gevoerd, zijn vergeleken met drie jonge stieren die werden gevoerd met 10 kg krachtvoeder en 1 kg hooi per dag. De gemiddelde concentratie van VVZ in de pens van de stieren is beduidend hoger dan die bij de koeien, welke veel van het moeilijker verteerbare hooi kregen.
Tevens blijkt uit de tabel een tweede regelmatigheid, die met talloze literatuurvoorbeelden zou kunnen worden geïllustreerd: hoe groter de verteerbaarheid van het voeder, des te lager is het percentage azijnzuur en des te hoger zijn de percentages van het propionzuur en de overige VVZ.
Nu zijn in het wild levende herkauwers in staat om zelf hun voedselkeuze te bepalen, tenminste voor zover hun omgeving een dergelijke vrijheid in keuze toestaat. Het leek ons interessant om te zien in hoeverre een vergelijking van de VVZ in de pens van verschillende soorten herten dergelijke verschillen als hierboven beschreven zouden opleveren. In Nederland bevinden wij ons in de gelukkige situatie dat wij hier en daar nog over een uitgestrekt natuurgebied beschikken. Een van deze gebieden is het Kroondomein Het Loo, waarin bovendien nog drie soorten wilde herkauwers in flinke getale vrij leven. De resultaten van de eerste onderzoekingen in het voorjaar van 1968 zullen hier worden vermeld. Alle dieren die bij het onderzoek werden betrokken maakten deel uit van het jaarlijkse afschot in het onordelijkste deel van het Kroondomein. Geen enkel dier is dus opgeofferd terwille van het onderzoek.

In Tabel 2 zijn de gemiddelde waarden vermeld voor de zuurgraad (pH), het totale gehalte aan VVZ (TVVZ) en de verdeling van de VVZ in de pens van acht edelherten en zestien damherten. Bovendien is de gemiddelde concentratie van het melkzuur in de pens ook gegeven. Melkzuur hoort niet tot de VVZ en hoopt zich op in de pens wanneer de voeders veel oplosbare koolhydraten bevatten en de fermentatiesnelheid in de pens groot is. Alle cijfers uit Tabel 2 wijzen nu in één richting: in de pens van damherten is de fermentatiesnelheid groter dan in de pens van edelherten. Immers bij damherten zijn de gehalten aan melkzuur en VVZ hoger, evenals het percentage propionzuur, terwijl het percentage azijnzuur veel lager is dan bij edel-

herten. De lagere pH in de pens van damherten is een bevestiging van de hogere zuurgehalten in de pens van deze dieren, want hoe zuurder een oplossing is, des te lager is de zuurgraad (pH).
De pH van de pensinhoud werd onmiddellijk na het ontweiden gemeten met een draagbare pH-meter. De chemische bepalingen werden in ons laboratorium verricht op monsters van de pensinhoud welke direct na het ontweiden werden genomen en gefixeerd om de fermentatie te stoppen. Alle verkregen waarden zijn dus momentopnamen op het moment van monsteropname. Van een aantal dieren werd vervolgens een gedeelte van de pensinhoud in voorverwarmde thermosflessen mee genomen naar het laboratorium om in deze pensmonsters te bepalen hoe groot de cellulose- en zetmeelsplitsende activiteit zou zijn. Daartoe gaven wij een bepaalde hoeveelheid pensvloeistof gelegenheid om in te werken op een bekende hoeveelheid cellulose of zetmeel, onder omstandigheden die zo natuurgetrouw mogelijk waren (temperatuur, zuurgraad, etc.). Na een aantal uren werd bepaald hoeveel van de cellulose resp. van het zetmeel werd afgebroken in deze tijd. Daarna werd berekend hoeveel gram cellulose/liter pensvloeistof/24 uur was verdwenen en hoeveel gram zetmeel/liter pensvloeistof/uur was afgebroken. In Tabel 3 zijn deze waarden opgesomd. Duidelijk is te zien dat er een bepaalde rangorde is in het vermogen om deze stoffen af te breken. Het is net alsof die volgorde iets te maken heeft met de grootte van het dier. Hoe kleiner de herkauwer is des te kleiner is ook het vermogen om cellulose te splitsen en des te groter is de zetmeelafbraak.

Reebok

Dit zou er op wijzen dat reeën minder goed in staat zijn om houtige gewassen en plantendelen (met veel cellulose) af te breken dan grotere herten bijv. damherten of edelherten. Een dergelijk systematisch verschil in de spijsvertering zal zich uiten in een verschil in voederkeuze tussen deze groe-

pen herten. In een volgende aflevering van dit tijdschrift zal worden belicht hoe dergelijke verschillen kunnen worden verklaard en wat de consequenties ervan zijn. Ir E. Reinders, opperhoutvester en jagermeester van het Kroondomein Het Loo gaf zijn toestemming voor dit onderzoek. De heren J. Spek, hofjager en A. M. Pols, jachtopziener verleenden hun actieve medewerking aan het onderzoek en gaven talloze informaties. Ik wil deze heren hartelijk danken voor alles wat zij hebben gedaan om dit werk mogelijk te maken.

R. A. Prins

TABEL 1. Vluchtige vetzuren in de pens van runderen op verschillende rantsoenen

	Rantsoen	Totaal VVZa)	Azijnzuur	Propionzuur	Boterzuur %	Andere VVZ
Koeien (6)	Hooi + Krachtvoeder	97.6	66.8	20.1	10.5	2.6
Stieren (3)	Krachtvoeder + Hooi	131.4	47.8	23.3	19.5	9.4

a) Totaal gehalte aan VVZ in millimolen/liter pensinhoud

TABEL 2. Gehalten aan VVZ en melkzuur en de pH in de pensinhoud van edelherten en damherten.

	pH	TVVZa)	Melkzuur a)	Azijnzuur	Propionzuur	Boterzuur %	Andere VVZ
Edelhert (8)	5.80	106.4	0.3	67.2	21.7	10.1	1.0
Damhert (16)	5.67	119.7	4.0	57.0	28.9	11.3	2.8

a) Totaal gehalte aan VVZ en melkzuurconcentratie in millimolen/liter pensinhoud

TABEL 3. Cellulose- en zetmeelsplitsende activiteit van pensinhoud van runderen, edelherten, damherten en reeën.

Diersoort	Aantal dieren	Cellulosesplitsing a)	Zetmeelafbraak b)
Koeien (gras)	9	13.8	—
Koeien (hooi + krachtvoer)	9	12.0	3.6
Koeien (hooi)	4	9.7	—
Edelherten	5	9.0	5.2
Damherten	4	5.8	6.1
Reeën	3	4.4	6.9

a) Gram cellulose gesplitst/liter pensvloeistof/24uur
b) Gram zetmeel afgebroken/liter pensvloeistof/uur

GEWEIENTENTOONSTELLING

OP 3, 4 EN 5 JUNI 1971

in het gebouw van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Kemperbergerweg 11, Arnhem

Deze tentoonstelling werd georganiseerd onder auspiciën van de van de Directie Faunabeheer, het Rijksinstituut voor Natuurbeheer en de Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert.

De directeur van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Dr C. W. Stortenbeker sprak een welkomstwoord, terwijl Ir. Baron J. A. H. J. G. van Oldeneel tot Oldenzeel de opening van de geweienshow verrichtte met dank aan alle medewerkers.
Wederom gaven de tonen van de hoornblazers uit de verschillende revieren een feestelijke glans aan dit unieke gebeuren in Nederland. Men kan het zo aanvoelen, dat de jaarlijkse geweiententoonstelling een steeds terugkerende gelegenheid voor de beheerders is om aan te tonen, dat de belangen van ons prachtige roodwild in goede handen zijn.

Men houde dit zo!

Natuurminnend Nederland stelt het op hoge prijs.

Redactie

INLEIDING

Voor de tiende maal werd na afloop van een jachtseizoen de geweiententoonstelling gehouden, waarbij een zo volledig mogelijk overzicht is gegeven van de trofeeën, die in het afgelopen jachtjaar werden bemachtigd. Hierbij zij vermeld dat de roodwildjagers al die jaren vrijwillig het afschot hebben voorgelegd aan de beoordelingscommissies en daardoor jaarlijks „verantwoording" hebben afgelegd op welke wijze zij het roodwild hebben beheerd. De resultaten van dit beheer zijn buitengewoon goed geweest. De kwaliteit van de geweien vertoonde een stijgende lijn, de geslachtsverhouding werd zo nodig gecorrigeerd en een gunstiger leeftijdsopbouw van het bestand werd bereikt.
De normen waaraan de geweien van herten van zekere leeftijd moeten voldoen zijn

in de achter ons liggende periode enkele malen herzien, waarbij telkens de elsen hoger konden worden gesteld. Het percentage foutief afgeschoten herten is altijd vrij laag geweest, hetgeen aantoont dat de jagers zorgvuldig te werk gaan. Al met al dus positieve geluiden over het stijgen van kwaliteit en deskundig beheer.
Helaas zijn er in die tien jaren ook negatieve ontwikkelingen geconstateerd die de toekomst van het roodwild onzeker maken. Wij denken hierbij bijvoorbeeld aan de nog toenemende recreatie. In sommige terreingedeelten is daardoor zoveel onrust ontstaan dat vroegere leefgebieden thans voor het roodwild als verloren moeten worden beschouwd. „Openlegging" van complexen door aanleg van toeristische wegen is eveneens een onrust veroorzakende factor. Aanleg van nieuwe rijkswegen maakt uitwisseling tussen diverse populaties welhaast onmogelijk en zo zou men nog verschillende punten kunnen noemen. Verbrokkeling, versnippering, onrust, het zijn alle bekende woorden voor de mens. Voor fauna en flora vormen ze echter een daadwerkelijke bedreiging.
Naar het oordeel van het organiserend comité dient daarom een evenwichtig beleid te worden gevoerd, waarbij met de belangen van fauna en flora terdege rekening wordt gehouden. Zou deze ongunstige ontwikkeling namelijk voortduren dan is het te verwachten dat o.a. het edelhert in de toekomst onvoldoende leefruimte zal hebben. Een „natuurmonument" zou dan verdwijnen, hetgeen toch nimmer de bedoeling kan zijn.
Geëxposeerd werden dit jaar de geweien van de in het jachtjaar 1970-71 geschoten of doodgevonden edelherten.
Van het Nationale Park „De Hoge Veluwe" waren van een aantal goede herten afworpstangen aanwezig, waarbij van sommige dieren 3 à 4 jaargangen getoond konden worden. Een gelukkige omstandigheid was, dat van vele herten in augustus 1970 een foto gemaakt kon worden. Deze foto's waren bij de afworpstangen opgehangen, zodat men zich een beeld kon vormen hoe het hert er in werkelijkheid uitziet. Dat er in Nederland thans herten leven van zeer goede kwaliteit kon men lezen uit de puntenwaarderingen die bij de diverse stangen werden vermeld. Vier paar afworpstangen uit de Kon. Houtvesterijen „Het Loo" voltooiden de verzameling afworpstangen. Deze herten hebben eveneens een zeer goede aanleg. In beide revieren was de waardering meer dan 200, resp. 214,87 en 205.12.
Een geweiententoonstelling is haast niet meer denkbaar zonder Rien Poortvliet. Het was dan ook verheugend dat hij weer een aantal van zijn werken wilde exposeren. Van de heer J. R. J. Planta waren enkele aquarellen aanwezig.

De beoordelingscommissie

De ingezonden geweien werden dit jaar beoordeeld door de hieronder in alfabetische volgorde genoemde deskundigen.

A. Groeneveld	Jachtopzichter „Planken Wambuis"
W. v. Loenen	Rijkshoofdjachtopzichter Staatswildreservaat
A. Pols	Koninklijk jachtopzichter Houtvesterijen „Het Loo"
J. Spek	Hofjager van H. M. de Koningin
M. Stigter	Jachtopzichter op de Noordelijke Veluwe
C. J. Tieleman, Ing.	Namens de Vereniging tot Behoud van het Veluws Hert, tevens voorzitter van de commissie
J. Venema	Wildschut Nationale Park „De Hoge Veluwe".

De heer W. Nab, Wildmeester van het St. Hubertusgilde werd benoemd tot erelid van de commissie.

Toelichting op de beoordelingsnormen en classificatie

De roodwildjagers ontvangen een vergunning waarop staat vermeld uit welke categorie zij herten mogen schieten. De beoordelingscommissie heeft tot taak de leeftijd van de geschoten herten te bepalen en daarna vast te stellen tot welke categorie de desbetreffende herten behoren. De in de classificatie genoemde normen zijn de navolgende:

1e **A - Heren** (herten van 10 jaar en ouder)

Het gewei moet voorzien zijn van oogtakken en van laag aangezette middentakken welke ten hoogste op de binnenwaartse kromming zijn ontsproten. De uitleg (spreiding) dient minstens 60% van de gemiddelde stangenlengte te bedragen.
Eventueel aanwezige ijstakken blijven buiten beschouwing.

A-1 Tweezijdige kroon met aan beide zijden 3 tenminste 5 cm lange einden (aan de binnenzijde gemeten).

A-2 Eenzijdige kroon en in de andere stang een in de lengterichting gestelde gaffel bovenin of een tweezijdige minder ontwikkelde kroon (minder dan onder A-1).

2e **B - Herten** (t/m 9 jaar)

Vanaf het tweede gewei dienen oogtakken aanwezig te zijn alsmede middentakken die ten hoogste op de binnenwaartse kromming zijn ontsproten. De uitleg (spreiding) dient minstens 60% van de gemiddelde stangenlengte te bedragen. Eventueel aanwezige ijstakken blijven buiten beschouwing.

B-1 voor het 1e gewei: spitsen van oorhoogte en goed ontwikkelde rozenstokken
voor het 2e gewei: ongelijke achtender met een gaffel bovenin een stang
voor het 3e gewei: gelijke achtender met in de lengterichting gestelde gaffels bovenin de stangen
voor het 4e gewei: eenzijdige kroon met in de andere stang een in de lengterichting gestelde gaffel bovenin
voor het 5e t/m 9e gewei: tweezijdige kroon met aan beide zijden 3 tenminste 5 cm lange einden

B-2 voor het 1e gewei: spitsen van minstens oorhoogte met matig ontwikkelde rozenstokken
voor het 2e gewei: gelijke zesender
voor het 3e gewei: ongelijke achtender met een in de lengterichting gestelde gaffel bovenin één stang
voor het 4e gewei: gelijke achtender met in de lengterichting gestelde gaffels bovenin
voor het 5e t/m 9e gewei: eenzijdige kroon met in de andere stang een in de lengterichting gestelde gaffel bovenin of een tweezijdig minder goed ontwikkelde kroon (minder dan onder B-1).

3e **C - Herten**

C-Herten zijn herten van elke leeftijd waarvan het gewei niet volledig aan de onder A en B gestelde eisen voldoet.

4e **Afgebroken geweien**

Geweien waarvan delen zijn afgebroken zijn moeilijk te beoordelen. Afschot van de drager is alleen verantwoord wanneer uit het overgebleven stangengedeelte het gewei nog kan worden beoordeeld.

Hoewel dit hier niet uitdrukkelijk wordt vermeld blijkt uit de tekst bij de tekeningen in de classificatie dat herten met een „dwarse" gaffel in één of beide stangen boven een bepaalde leeftijd in de C klasse vallen en dus mogen worden geschoten. Met een „dwarse" gaffel wordt dan bedoeld een gaffel bovenin een stang waarvan het naar binnen wijzende eind **duidelijk veel langer** en sterker is dan het andere. Niet elk hert is onder de classificatie te rangschikken. Dit wordt veroorzaakt door de grote verscheidenheid in geweivormen die men kan aantreffen. De beoordelingscommissie kan indien deze moeilijkheid zich voordoet een classificatie voor het desbetreffende hert vaststellen. Betreft het „afschotherten" dan kan de Directie Faunabeheer speciale vergunningen uitgeven (alleen op aanvraag).

De beoordelingsmogelijkheden

De commissie kent „punten" toe die de navolgende betekenis hebben:

Groene punt:	Afschothert **en** vergunning voor deze klasse aanwezig.
Rode punt:	**Geen** afschothert **bovendien** geen vergunning voor herten uit deze klasse aanwezig.
Rood-groene punt:	**Geen** vergunning voor deze klasse aanwezig. **Volgens de commissie** echter **wel** een afschothert dat **na** het aanvragen van een speciale vergunning geschoten zou mogen worden.
Blauwe punt:	Geen afschothert, maar een oogsthert (A1) of een toekomsthert (B1) dat wegens verminderingsafschot of om andere redenen werd geschoten. Vergunning **moet** in beide gevallen aanwezig zijn.

De leeftijdsbepaling

De leeftijden van de geschoten herten zijn bepaald door de commissie aan de hand van het slijtagepatroon van de aanwezige halve onderkaken. In twijfelgevallen werd door het Rijksinstituut voor Natuurbeheer de exacte leeftijd bepaald aan de hand van de cementlagen, die jaarlijks worden afgezet aan de wortels van de tanden en kiezen.

W. A. Weyland

DE LUCHTBRUG

Als ik me goed herinner, zal het ongeveer juli geweest zijn dat ik, verscholen tussen een groep adelaarsvarens en achter een eik gezeten, op roodwild wachtte om te fotograferen. De plek waar ik me bevond, was een oud eikenhakhoutbos. Langs het bos loopt een weinig gebruikt zandpad, dat de scheiding vormt tussen het eikenhakhout en de heide die dit perceel omgeeft. In het genoemde bos huizen vrij veel edelherten die hier overdag tussen de varens dekking zoeken en 's avonds uittreden en gaande over de heide naar hun laveiplaatsen trekken.
Vanaf de heiderand gerekend, ongeveer 100 meter het eikenhakhoutbos in, ligt een kleine open grasvlakte waar de herten voordat ze het bos uittrekken al dralende nog wat laveien. Een dergelijke plek is goed om aan te zitten en gebruik makend van de randdekking te fotograferen.
Tegen vier uur 's middags kwam een klein roedel kaalwild — hinden, smaldieren en kalveren — de open plek in het bos op-

Moervos met welpen

trekken. De wind was gunstig en ging van het roedel af schuin langs me heen in de richting van de heide, zodat de dieren indien zij naar de heide zouden trekken niets van mij zouden kunnen vernemen. Het roedel bleef ongeveer een half uur bij elkaar. Toen zonderden een hinde met smaldier en kalf zich van de anderen af en trokken vrij snel in mijn richting. Ik zat op ongeveer vijf meter afstand van een wildwissel waarvan er ontelbaren in dit bos aanwezig waren, en juist deze moest de hinde met haar gevolg gebruiken om blijkbaar niet naar de heide, maar naar de achter mij liggende afgelegen voerplaats te trekken. Dit betekende dat de drie dieren op een gegeven moment onder de wind langs me heen zouden gaan. Ik hield me doodstil en inderdaad kwamen ze op vijf meter afstand bij me langs zonder me echter te vernemen. Toen ze voorbij waren ging ik rechtop zitten om te zien hoe ze zouden reageren op mijn luchtspoor dat ze onverbiddelijk op hun pad moesten tegenkomen. Ongeveer 25 meter schuin achter mij, dus tussen heiderand en mij in, schokte de hinde, liep nog even voorzichtig door en bleef met lang uitgerekte hals staan om te zekeren. Toen mijn luchtbrug naar de hinde kennelijk wat van richting veranderde, deed ze weer een paar stappen voorwaarts om vervolgens weer in mijn lucht terecht te komen. De hinde deed een paar stappen achteruit, zekerde opnieuw, stapte weer naar voren en werd kennelijk naarmate ze deze bewegingen herhaalde zenuwachtiger. Opvallend was dat ze steeds in de richting van de heide keek en blijkbaar daar vandaan het gevaar verwachtte, terwijl de wind toch van een geheel andere richting kwam. Voor mij was dit een bewijs dat logisch denken op dát moment in de plaats trad voor de herinnering dat het gevaar altijd van het pad langs de heide en bosrand kwam. Dus nooit uit het bos kon komen waar de hinde zelf doorheen was getrokken.

De hinde deed ongeveer vijf minuten over het doorbreken van mijn „luchtbrug". Aldoor keek ze in de richting van de heide, stapte voor- en achteruit totdat ze blijkbaar een besluit nam en met een grote sprong door mijn luchtbaan ging. Zonder op of om te kijken rende ze door het bos in de richting van de afgelegen voederplaats, blijkbaar veronderstellende dat smaldier en kalf haar op de voet zouden volgen. Het smaldier dat al haar bewegingen nauwkeurig had gevolgd, sprong toen de hinde mijn luchtbarrière doorbrak, haar na en volgde zo snel mogelijk. Het kalf dat van het zenuwachtige gedoe niet veel had begrepen maar ook wat voorwaarts en achterwaarts had gestapt, overviel het plotselinge vertrek van de hinde blijkbaar. Hij wilde wel mee, maar kwam toen ook in aanraking met mijn lucht en deinsde hiervoor terug. Na een paar maal te hebben geprobeerd de hinde te volgen, bleef de angst voor de vreemde lucht uit het bos toch de boventoon voeren en sprong hij terug langs dezelfde weg die hij zojuist was gekomen. Op deze wijze kwam het kalf weer langs hetzelfde pad waarlangs hij vijf minuten tevoren gelopen was. Ik drukte me weer achter de varens — en keek na het passeren waar hij heen zou gaan. Op

en om kijkend liep het kalf door het gras over het open veld in het bos, zocht langs de varenranden naar soortgenoten of naar de eigen hinde. Hij verdween even later in het bos, kwam na een kwartier weer terug en ging op ongeveer vijftien meter afstand in het gras zitten. Het roedel kaalwild dat hij blijkbaar had gezocht, was verdwenen toen ik in spanning de escapades van de hinde had gevolgd. Ook het kalf voor mij had het niet meer kunnen vinden.
Een half uur lang zat het kalf voor me in het gras. Het kopje met het gehoor zag ik af en toe boven het gras bewegen, verder was er geen enkele beweging in het nogal windstille zomerse bos.
Plotseling stond het kalf op en verdween in de varens tegenover mij aan de rand van de grasvlakte. Een kwartier lang was er niets te zien. Toen kwam het kalf weer de open plek oprennen en bleef stilstaande de richting uitkijken vanwaar het was gekomen. Even later zag ik beweging in de varens en kwam een klein roedel hinden, smaldieren en twee kalfjes de grasvlakte optrekken. Onmiddellijk rende het achtergebleven kalf op de aankomenden toe om de bij hem behorende hinde te zoeken. Een enkele hinde besnuffelde het kalf maar hij werd al spoedig afgewezen met een klap van de voorlopers. Meerdere malen probeerde het kalf aansluiting te zoeken, hij werd echter door hinden en smaldieren niet geaccepteerd en ging hij op een afstand van het roedel weer in het gras zitten.

Na een tijdje kwam er beweging in de dekking rondom de grasvlakte en vanuit dezelfde richting als het roedel kaalwild was gekomen, traden een hinde en smaldier uit.
De hinde leek me nogal onrustig maar deze visie mijnerzijds kan ook gekomen zijn omdat ik het kalf graag weer bij zijn moeder wenste en daarom in iedere hinde een zoekende moeder wilde zien. Het in het gras zittende kalf merkte aanvankelijk de nieuw aangekomenen niet op en bleef rustig zitten. Na ongeveer tien minuten stond het kalf op en liep weinig overtuigd naar het grote roedel toe, waarbij hinde en smaldier zich inmiddels al hadden aangesloten, om het blijkbaar nog eens te proberen. Bij de eerste aansluitpoging werd het weer door een hinde met één van de voorlopers weggeslagen. Ook de tweede poging mislukte, totdat plotseling de derde hinde het kalf besnuffelde en hem aannam. Zover ik de dieren kon volgen heb ik het kalf hierna geen aansluiting meer zien zoeken bij een andere hinde en bleef het in de nabijheid van deze hinde of kwam er, na met de andere kalfjes te hebben gespeeld, weer bij terug.
Of deze hinde dezelfde was als degene die door mijn „luchtbrug" was gesprongen kon ik niet nagaan, want zoveel overtuigende verschillen tussen de aanwezige hinden waren er niet. Deze hinde en het smaldier waren blijkbaar na de schrik van mijn lucht er behoorlijk ver vandoor gegaan, de hinde had later gemerkt dat ze haar kalf kwijt was en was met een omweg al zoekende en zekerende na enige tijd boven de wind langs mij weer terug

gekeerd. Zij had het andere kaalwild op het open vlak in het bos gezien, had instinctief hiermee aansluiting gezocht, zoals het kalf ook had gedaan en had het kalf op de reuk afgaande aangenomen. Of dit een bewijs is, durf ik niet te zeggen maar uit dit voorval zou verondersteld kunnen worden dat een kalf dat door iemand wordt gevonden en aangeraakt, een menglucht kalf/mens bij zich zal dragen, waardoor hij niet door de hinde kan worden herkend en de kans loopt te worden afgestoten. Voor mij was dit voorval duidelijk genoeg, want iedere hinde waar het kalf niet bijhoorde, had eerst het kalf beroken en daarna pas verjaagd als zijnde niet van haarzelf. Tevens voor mij een duidelijke aanwijzing dat hinden hun kalveren waarschijnlijk niet herkennen aan hun uiterlijk maar alleen aan de bekende lucht die zij bij zich dragen. Het kalf echter, ziet in alles wat groter is zijn moeder en loopt er dadelijk op af, indien het maar een enigszins herkenbare vorm voor hem heeft. Het merkt dan vanzelf wel of het wel of niet wordt geaccepteerd en probeert het eventueel bij een ander. In „moeilijke" gevallen zoals deze heeft naar mijn mening alleen de hinde de mogelijkheid te herkennen welk kalf bij haar hoort en welke niet.
Voor mij bracht dit wederom het bewijs dat eigenlijk met het observeren van dergelijke taferelen alleen door het langdurig aanzitten op eenzelfde plek men iets wijzer kan worden wat betreft de bewegingen en gedragingen van de dieren die ons omringen. Foto's waar het om begonnen was, heb ik als zoveel andere keren toen niet gemaakt.

Hazelhoff

N.B. De redactie was zo gelukkig de hand te mogen leggen op de bijzonder mooie foto's en het artikel van de heer Hazelhoff in dit zomernummer. Zij verwacht in de komende weken gaarne reacties op de persoonlijke visie, gestoeld op de waarnemingen van de fotograaf.
Vanzelfsprekend zijn ook andere inzendingen van harte welkom.

WILDTELLING

Wildtellingen worden in het voorjaar gehouden om een duidelijk beeld te krijgen van het aantal en de verhouding van de geslachten van edelherten in de verschillende gebieden. Uit hoofde van mijn beroep gaat er haast geen dag voorbij of ik maak wel een ontmoeting met het prachtige en imposante wild mee, in een gebied waar ik hen vijf en twintig jaar mede help verzorgen.

In dit geval beklom ik echter een hoogzit op een vreemd terrein. De kansel was tegen een bijzonder mooie en grillige waaiden geplaatst. Boven gekomen had ik voor mij een prachtig panorama van heide met vliegdennen. Ik had dit stukje terrein nog nimmer gezien en het boeide mij direct. De grond was zeer arm. Hoe ik ook rondkeek, ik ontdekte maar één houtsoort, en dat was de grove den, maar wat een natuurschoon. Rechts een grote grillige waaiden, waaromheen als het ware in een ring verschillende kleinere, die in de loop der jaren opgekomen waren uit het zaad van de grote. Het was te vergelijken met een familie. Links was ook iets dergelijks en op de achtergrond driehonderd meter verder een oud grove-

Reebok

dennebos. Het uitzicht links en rechts over een soort vallei met heide en vliegdennetjes, hier en daar van een meter hoog. Het was warm, toen ik om vijf uur mijn plaats innam.

Na de omgeving nauwkeurig in mij opgenomen te hebben was het wachten op de dingen die komen gingen, want er komt altijd iets, al is het dan ook geen wild. Door de warmte van de voorgaande dagen was alles kruitdroog en in de waaiden waar ik tegen zat knapten de denneappels steeds bij het openspringen, om zodoende het zaad gelegenheid te geven naar beneden te dwarrelen en voor het voortbestaan te zorgen. Een geelgorsmannetje met zijn mooie kopje zette zich op de top van een kleine den en bleef roerloos wel een kwartier lang zitten, zich koesterend in de ondergaande zon. Houtduiven vlogen langs de hoogzit in de richting van het grote dennebos voor mij, om te gaan nestelen. Dit waren zo de belevenissen van het eerste uur. Ik had ook niet anders verwacht. Met het warme weer zouden de herten vermoedelijk niet vroeg uit de dekking treden. Ik hoorde een zwarte specht, die klu, klu, klu roepend over de heide vloog. Opeens zag ik aan de rand van het dennebos tussen de kleine dennetjes een hert staan, roerloos. Door de kijker kon ik waarnemen, dat het een manlijk stuk was, hij had reeds het nieuwe gewei opgezet, dat vijf centimeter lang was. Na enige tijd stapte hij terug en was uit mijn gezichtsveld verdwenen. Of hij alleen was of met meerdere herten moest ik maar raden. Inmiddels zakte de zon in een waas van dieprode tinten steeds lager. Een vliegtuig bracht met zijn uitlaat een lange rose streep aan de gezichtseinder en de avondschemer kwam snel.

Nu was het gunstigste tijdstip aangebroken en ik hoopte, dat meerdere edelherten zich zouden gaan vertonen. Ze moesten nu ook snel komen, daar anders het juiste aanspreken door onvoldoende licht niet meer mogelijk was. En jawel, op dezelfde plaats waar ik het eerste hert waarnam, verschenen er nu twee, beide herten van ongeveer dezelfde leeftijd. Ze traden nu langzaam de vallei in en terwijl ik zat te observeren zag ik links daarvan in de rand meer wild. Het bleken ook edelherten te zijn, en wel twee hinden met twee kalveren. Langzaam trokken ook zij in mijn richting.

Het was gelukkig nog licht genoeg en ik kon hen goed waarnemen. Rechts opeens ook wild. Een reebok die ook op de hei kwam laveien. Hij bleef ongeveer op dezelfde plaats terwijl de edelherten steeds dichterbij kwamen. Ik kon ze dus nog goed zien, maar toen ze mij tot op zestig meter genaderd waren, was het grote licht toch wel zoveel zwakker geworden dat ik hen met de kijker maar heel vaag kon onderscheiden. Ik wist, waar zij zich bevonden anders had ik de dieren zeker niet meer kunnen ontdekken. Nog een kwartier bleef ik zitten, waarna ik voorzichtig naar beneden ben gegaan met een dankbaar gevoel, dat ik een mooie avond beleefd had.

A. Pols

ZOMERSE AVOND

Eigenlijk horen ze niet thuis in het heuvellandschap, de kaarsrechte ruiters van de vlakte, de statige zilverpopulieren. Met een oplopend takkenstelsel, waardoor hun middel de grootste omvang krijgt, zich toespitsend naar een ijle kruin, staan ze wat zonderling naast de hoge fijnsparren in de laatste slenk van de heuvelrij.

Toch zouden wij ze niet graag willen missen, deze rijzige bomen, die bij het geringste zuchtje plotseling het zwijgen verbreken met een geheimzinnig gefluister. Als het harder gaat waaien, krijgt de wind weinig vat op de kroonloze bomen, en sproeit er ritselend een waterval van zilver langs de takken, een bonte dwarreling van blank-groene bladeren.

Om deze emotionele bomengroep, waar omstreeks deze tijd de kevers zoemend in- en uitvliegen, begint in het halfdonker de geluidloze vlucht der ransuilen. Nu en dan doorbreekt hun klagend geroep de fluistering van de populieren. Langs de heiderand, over de harde leempaden, wisselen hagedissen. Sommigen traag, boordevol met eieren; anderen haastig, druk doende de eieren, die ze zojuist gelegd hebben, naar een veiliger plaats te brengen. Als een van de vluchtelingen met een ei in de bek in paniekstemming een gaatje inschiet om haar legsel te verbergen, blijkt het gat te nauw te zijn en blijft ze halverwege steken, het bungelende achterlijfje zenuwachtig in de weer.

Als wij het dier er voorzichtig uit willen trekken, klemt het zich uit alle macht vast, zodat wij de hagedis maar laten wroeten. Diep in het bos boven een der voerplaatsen koeren de houtduiven. Vanuit de zwaaiende kronen van de dennen klinkt het geroep als een zacht verwijt in de oren van de voerders, die zich dit keer erg verlaat hebben. Want de maiskorrels, die bestemd zijn als bijvoer voor de wilde zwijnen, verdwijnen maar al te dikwijls in de kroppen van hen, die tot de vogelvrijverklaarden behoren. Maar ze zijn toch niet zo vrijpostig om rustig op hun wiegende schuilplaats te blijven totdat de jachtopziener binnen schootsafstand genaderd is. Zodra de gevaarlijke man in het groen binnen de gezichtskring van de koerders komt, verstomt het geroep en kiezen de duiven een minder gevaarlijk punt. Zolang het gerammel van de emmers voortduurt, zullen ze reikhalzend en knipperend met de ogen blijven zitten, totdat verwijderende voetstappen het terrein weer veilig geven. Verlaten ligt nu de voerplek, doodstil is het in de bomen, geen takje knapt in het eekhout rondom. Maar vanuit het halfduister voelen wij ogen op ons gericht, de ogen van het zwart- en roodwild, dat onze handelingen met aandacht gadeslaat.

Dan te weten, dat er zich tussen die groepen wilde dieren babies bevinden van slechts enkele weken en maanden oud, die in tegenstelling tot babies van een andere orde muisstil blijven, totdat de leidster het sein van handelen geeft. Want elk in het wild levend dier, dat zich aan de discipline onttrekt, kan zich zelf en de troep

Zogend kalf

in gevaar brengen. Als dan na het strooien van bieten de rollen zijn omgedraaid en de voerders zich verdekt hebben opgesteld, komen opeens van drie kanten zwijnen en herten uit het struikgewas, en strijken de duiven weer tussen de stammen. Even ontaardt de voedernijd in een heftig gekrakeel als een zeug en een hinde gelijktijdig een biet willen benabbelen.

Dit eindigt onverwachts in een pijnlijk geschreeuw, als de hinde haar achterlopers hard in de flanken van de zeug slaat. De opschudding, die hierbij ontstaat, is echter snel geluwd en de herten gebruiken hun avondeten verder in een aparte hoek.

In de heide snort het, tussen de berken klapt het, en daar zeilen de nachtzwaluwen met hun grote ogen en onverwachte wendingen dicht langs ons heen. Nieuwsgierig als ze zijn, keren ze steeds terug met klappende vleugels en zonderling gekrijs. In de verte probeert een bastaardnachtegaal vergeefs ons de echte te doen vergeten. Op het heideweitje, waar de bosroos bloeit, in de vochtige schaduw kamperfoelie geurt, waar tussen de berken de gevlekte orchidee het gras rose kleurt, ruimen de hazen bij onze nadering naar achteren. De rode reegeit, die met haar kalfje in de uiterste hoek van het veld laveide had zich reeds eerder met haar jongste aanwinst teruggetrokken.

Zo eindigt een prachtige zomeravond in het veld, waarbij de lichteffecten van de ondergaande zon volkomen harmoniëren met de laatste vrolijke tonen van de dagdieren en de geheimzinnige geluiden waarmee de nachtdieren hun bedrijvigheid zijn begonnen.

M. R. VAN DEN BRINK

Alle foto's in dit nummer zijn van de heer F. F. Hazelhoff.

Vereniging tot behoud van het Veluws Hert

Uit de Statuten :

Doel

Artikel 2. De vereniging heeft tot doel mede te werken aan de bevordering van kwalitatieve verbetering en kwantitatieve regeling van de edelhertenstand in Nederland — in het bijzonder op de Veluwe — zowel in de vrije als in de gesloten wildbaan, zulks met inachtneming van alle wettige voorschriften.

Zij tracht dit doel, als een der facetten van het natuurbehoud, te bereiken door :

a. het treffen van maatregelen tot het behoud van edelhertenstand en het wekken van belangstelling daarvoor ;

b. het verrichten van alle handelingen welke rechtstreeks of zijdelings verband houden met het doel der vereniging of aan dit doel bevorderlijk kunnen zijn.

Bestuur :

Dr. J. W. M. v. d. Wall	- Leusden	- voorzitter
Mevr. C. M. M. Nefkens-Hogenboom	- [illegible]	- secretaresse
Mr. J. R. A. Tange	- Bilthoven	- plv. secretaris
D. A. Kramer Sr.	- Hoenderloo	- penningmeester
Ir. C. H. J. Maliepaard	- Den Haag	- leden
J. B. Nijenhuis	- Winterswijk	
C. J. Tieleman ing.	- Schaarsbergen	

5e jaargang no. 4
Zomer 1971